

MÁR A MÚLT SEM A RÉGI...

AZ ÚJ MAGYAR MITOLÓGIA MULTIDISZCIPLINÁRIS
ELEMZÉSE

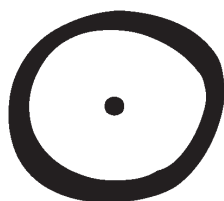
Hubbes László – Povedák István (szerk.)

A VALLÁSI KULTÚRAKUTATÁS KÖNYVEI
18.

SZERKESZTI/REDIGIT: BARNA GÁBOR

MAKAT – MODERN MITOLÓGIÁKUTATÓ MŰHELY KÖNYVEK
1.

SZERKESZTI/REDIGIT: HUBBES LÁSZLÓ ÉS POVEDÁK ISTVÁN

MAKAT
Modern Mitológiakutató Műhely

MÁR A MÚLT SEM A RÉGI...

Az új magyar mitológia
multidiszciplináris elemzése

HUBBES László – POVEDÁK István (szerk.)

MTA-SZTE
VALLÁSI KULTÚRAKUTATÓ CSOPORT

Szeged, 2015

*Kedves barátunk és kollégánk,
Ilyés Zoltán
emlékére*

Megjelent
az OTKA NK 81502 számú pályázata és

nka
a Nemzeti Kulturális Alap valamint a

támogatásával.

Borítóterv:
Povedák István

© Szerzők és szerkesztők, 2015

Minden jog fenntartva!

ISSN 2064-4825 (A vallási kultúrákutató könyvei)
ISSN 2416-3767 (MAKAT-Modern Mitológiakutató Műhely Könyvek)

ISBN 978-963-306-426-9

Felelős kiadó: Barna Gábor

Készült
Innovariant Nyomdaipari Kft., Algyő
Felelős vezető: Drágán György
www.innovariant.hu
<https://www.facebook.com/Innovariant>

TARTALOM

HUBBES LÁSZLÓ ATTILA – POVEDÁK ISTVÁN Már a múlt sem a régi: Új magyar, újmagyar (?) mitológia.....	9
--	---

ELMÉLET-MÓDSZERTAN

A. GERGELY ANDRÁS Már a régi sem a múlt. Interpretációs jelen és mi(sz?)ticizált megélttség....	28
--	----

KAPITÁNY ÁGNES – KAPITÁNY GÁBOR A modern mitológiák szemiotikájához.....	39
---	----

VOIGT VILMOS Az új mitológia a szemiotikai négyzetekben	61
--	----

HOPPÁL MIHÁLY Kell-e nekünk magyar mitológia?.....	67
---	----

MÍTOSZI HŐSÖK, IDŐK, TEREK

SZABADOS GYÖRGY Mítoszok és történetek Álmosról és Árpádról.....	84
---	----

POVEDÁK ISTVÁN Mitizált történelem: Szent István dekonstruált – rekonstruált legendáriuma	97
---	----

SZEVERÉNYI SÁNDOR A finnugor „mítosz”	119
--	-----

WINDHAGER ÁKOS Az ősmagyar mitológia mítosza, avagy az ősmagyar hiedelemrendszer szépirodalmi újraírásai	143
--	-----

TAMÁS DÉNES A nemzeti táj megképzése dokumentumfilmen. A Hazajáró sorozat....	166
--	-----

RITUÁLIS REPRESENTÁCIÓK

BALÁZS LAJOS

Az együttevés mágikus hiedelmétől a magyarok kenyéréig..... 176

CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY

Az online cédrus árnyéka. Őstörténeti narratívák és értékek keveredése vallási diskurzusokkal egy kortárs etno-pogány csoport online és offline kommunikációjának példáján..... 184

CSÖRSZ ÉDUA

Az „ősmagyar mítosz” posztmodern rítusai Bugacon:
A Kurultáj és az Ősök Napja 204

ILLÉS ANNA

Hagyomány, vallás, identitás.
Néprajzi közelítések az újtáltosság jelensége felé 223

ÚJ NEMZETI MÍTOSZOK SZÉKELYFÖLDÖN

HUBBES LÁSZLÓ ATTILA

Régi-új szakrális nemzetszimbólumok Székelyföldön..... 238

FEJES ILDIKÓ

A székely nemzet mítoszváltozatai. Új székely nemzeti mitológia..... 259

MIHÁLY VILMA

Újpogány mitikus nőiség képek Székelyföldön:
A Szűz/Babba Mária jelenség tükrében 276

A KÖTET SZERZŐI..... 289

Mítoszok és történetek Álmosról és Árpádról¹

Régi, mégis örökifjú kérdés mítosz és történelem kapcsolatával foglalkozni. Nemcsak a tárgy nagysága, de a megközelítések változatossága miatt jelen dolgozat erejéig csak esetrajzolatok felvázolására van lehetőség. Ezek a rajzolatok honfoglaló nagyfejedelmek, Álmos és Árpád emlékezetének formálódását kívánják fel-felvillantani.

Kevésbé ismert, hogy a honfoglalásnak nevezett jelenség kapcsán nemrég Szőke Béla Miklós újragondolta a kronológiát, s arra a következtetésre jutott, hogy az egy, a 9. század közepétől 895/896-ig húzódó eseménysor volt. (Szőke, 2014. 36–38.) Annál inkább tudott dolog, hogy e bejövettel az etelközi magyarság arra a területre költözött, amelyen ma is él, és amelynek középső részét ma is magyar államként kell számon tartani. E sorsforduló pedig az önazonosság-tudat részévé, a mitikus és a történelmi emlékezet tárgyává vált. Tekintettel arra, hogy a mítosz identitást is ad a közösségnek, a mitológia ismerete a közösséghez való szellemi kapcsoltságot jelent (Hoppál, 2014. 8–9.), az identitás hagyományozódásának nyomon követése pedig nemcsak folklorisztikai, hanem egyúttal történettudományos kérdés; tudományközi megközelítésmód szükséges ahhoz, hogy a valódi identitásképző mítoszokat különválaszthassuk a nem valódiaktól.

Álmos és Árpád – apa és fia – személye alig megismerhető. Alakjuk jórészt mondai környezetben tűnik elénk írott kútfőinkből. Álmoshoz a turul-monda, a vérszerződés, és erdélyi megöletése fűződik, míg Árpádhoz a honfoglalás regényes gestája, a krónikás fehér ló-mondája és a 907-es pozsonyi csatában való elesete; az Attila-hagyomány értelemszerűen mindkettejük származásához.

Álmos turulmadártól jövedő nagyra hivatottságát kétféle latin megszövegezésben örökölték ránk a középkori magyar íráshagyomány. Az őseredeti változat sajnos elenyészett. Mivel a fordítás egyszersmind értelmezés is, ezért alább a magam magyarázatát adom, ezzel is jelezve, hogy az értelmezés felelőssége engem terhel.

A rendelkezésünkre álló szövegek közül a korábbi Anonymus *Gesta Hungarorum*-ából (1210 körül?) ismeretes.

„Az Úr megtestesülésének 819. esztendéjében Ügyek, amint azt fent mondtuk, hosszú idő után Magóg király nemzetségéből volt Szkítia legnemesebb vezére, aki feleségül vette Dentümogyerben Eunedubelianus vezér lányát, Emese nevezetűt. Tőle született Álmos nevű fia. Őt egy isteni közbeavatkozás révén nevezték el Álmosnak, mivel várandós anyjának álmában egy sólyomforma isteni látomás jelent meg, aki hozzáérkezvén mintegy megtermékenyítette,

¹ A szerző az MTA-HIM-SZTE-MOL Magyar Medievisztikai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

és feltárta előtte, hogy méhéből folyam indul, és ágyékából dicsőséges királyok származnak, de nem saját földjén fognak sokasodni. Minthogy a sompniumot magyarul álomnak mondják, és az ő eredete álomtól jövendöltetett, ezért hívták Álmosnak. Avagy azért hívták Álmosnak, azaz szentnek, mert leszármazottai közül szent királyok és hercegek születnek.”

A másikat a 14. századi krónikaszerkesztmény szövegei tartották fenn. A *Képes Krónika* szerint

„az Úr megtestesülésének 677. esztendejében, Attilának, a magyarok királyának a halálát követő 104. évben, III. Konstantin császár és Zakariás pápa idején, amint az meg van írva a rómaiak krónikájában, a magyarok másodszer is kijöttek Szkítiából az alábbi módon. Ügyek fia Előd Eunodilia lánytól Szkítiában fiút nemzett, akit Álmosnak neveztek ama esemény miatt, mert anyjának, amikor az várandós volt, álmában egy madár, mintegy sólyom formájú, hozzá jöven feltárta, hogy méhéből folyam indul, és nem az ő földjén fog sokasodni. Ez pedig azért volt, mert az ő ágyékából dicsőséges királyok származnak. És mivel a sompnium a mi nyelvünkön álom, és az ő eredete álomtól jövendöltetett, ennél fogva Álmosnak nevezték el, aki Előd, aki Ügyek, aki Ed, aki Csaba, aki Attila [fia]...” (*Szentpétery*, SS. *Rer. Hung.* I. 38, 284.)

Fontos megjegyezni, hogy a „turul” nevet egyedül Kézai Simon közölte 1285 előtt írt *Gesta Hungarorum*-ában, aki előbb az Attila zászlaján látható madárra mondja, hogy magyarul turulnak hívják, majd Árpádról jegyzi meg, hogy a Turul nemzetségből (*de genere Turul*) származik. (*Szentpétery*, SS. *Rer. Hung.* I. 152, 165.) S bár Kézai szövegében ma nem lelmi a turul-mondát, ám ez a látszólagos ellentét áthidalható azzal, hogy munkája csupán kivonatos másolat formájában jutott korunkra. (*Domanovszky*, 1906. 8–18.) Emiatt kézenfekvő, hogy Kézai Simon ismerhette azt az eredetmítoszt, amit az ő szóhasználatából kiindulva továbbra is turul-mondaként érdemes megneveznünk.

A turul-monda eredetiségével és az Attila-hagyományhoz fűződő kapcsolattal több tanulmányomban foglalkoztam. (*Szabados*, 2010; *Szabados*, 2012; *Szabados*, 2014. 296–300.) Meglátásaimból ide két dolog tartozik. Egyfelől engem azok véleménye győzött meg, akik szerint a krónikákban olvasható mondaváltozat áll közelebb az eredetihez (*Hóman*, 1925a. 85, 95–97, 103–106; *ifj. Horváth*, 1954. 16–17.). Másfelől azon kutatókat követem, akik úgy tartják, hogy az Árpád-ház Attilától való származásának tudata és a turul-monda nem egymást kizáró két eredettörténet, hanem *egyetlen* hagyomány két, egymást kiegészítő eleme: az első magyar uralkodóház saját hiteles öröksége. (*Hóman*, 1925b. 88; *Demény*, 2002. 47–49; *Dümmmerth*, 1986. 34–98.) Ilyenformán – bár e kérdésben aligha fognak nyugvópontokra jutni a vélemények – ezen hagyományelemeknek ott a helyük a tudományos kutatásban, azon túl pedig a társadalom emlékezetében.

Álmos személyéhez kötődik a honfoglalás előtt álló magyarság monarchikus rendbe szervezése. Erről Anonymus gesztája – Veszprémy László fordításában – ekképp emlékezik:

„A hét fejedelmi személy, akiket a mai napig hétmagyarnak hívnak, nem tűrve tovább a hely szűkét, tanácsot tartott, hogy szülőföldjüket elhagyva olyan területet foglaljanak el, amelyet benépesíthetnek, s ehhez a fegyveres harctól se riadnak vissza. Választásuk Pannónia földjére esett, amelyről az a hír járta, hogy annak az Attila királynak a földje, akitől Álmos fejedelem, Árpád apja származott. Akkor a hét fejedelmi személy közös és végérvényes döntésre jutott, miszerint a megkezdett utat csak úgy tudják véghezvinni, ha fejedelmet és parancsolót választanak... így szóltak Álmos fejedelemhez: »A mai naptól fogva téged választunk meg fejedelmünké és parancsolónkká. Ahová a sors elvezet téged, oda mi is követünk.« Akkor az említett férfiak megerősítették Álmos fejedelemnek tett esküjüket: pogány módra vérüket egy edénybe csorgatták.” (AKS, 13.)

Kétségtelen, hogy Anonymus regényes gesztáját a lovagkor eszmevilága hatotta át, és sok állítását okkal veti el a történettudomány, de a vérszerződés mondája egy steppei szokást örökít meg, ekképp hitelesnek tekinthető. Hérodotosz tanúsága szerint ez a szokás az ókori szkíták körében is élt.

„Esküt a következőképpen tesznek egymásnak a szkíták. Az eskütevők megszúrják magukat árral, vagy kis sebet vágna a testükön törrel, és vérüket egy nagy agyagcsészében borral keverik. A csészébe ekkor kardot, nyílveesszót, harci bárdot és lándzsát mártanak, majd a szerződést kötő felek elmondják az esküformát és megisszák a vért, amelybe néhány tekintélyes férfi is belekóstol.” (Hérodotosz, 290. Muraközy Gyula fordítása.)

Anonymus hitelét közvetve az is erősíti, hogy a magyar egyeduralom kialakításáról szóló másik történet nem állja ki a kritika próbáját. Egy 10. század közepi bizánci kútfő szerint a kazár kagán magához kéreti Levedi első vajdát, hogy egy neki engedelmessé ualkodóvá emelje, de Levedi elhárítja e „megtiszteltetést”, és maga helyett javasolja vajdatársát, Álmost, akinek fia is van, Árpád. A kagánnak tetszik ez a válasz, a döntést rábízta a magyarokra, akik Árpádot választják fejedelemmé, mivel bölcs, megfontolt és tekintélyesebb (!) saját apjánál. (DAI, 170–173.) Az ötletelő kagánnal és az apjánál tekintélyesebb fiúval terhelt előadás itt toposszal hidalta át a tényismeretek hiányát: itt a mű korábbi részéből vett államszervezési modellt hasznosították újra (DAI, 124–127.), amelyben a dalmáciai népek „siettek” ismét bizánci alattvalókká válni. (Szabados, 2011. 91–113.) A geszta vérszerződés-mondájával szemben ilyesfajta forráskritikai aggálynak helye nincs: és ez nemcsak azért öröndetes, mert Anonymus máskülönben nem kényezteti el olvasóit túl sok történelmileg igazolható közléssel, hanem azért is, mert a vérszerződés sarkalatos eseményt jelenít meg: Álmos egyeduralmával

létrejött a magyar államiság. Noha a közgondolkodás Álmos ötödik ízbeli leszármazottját, Szent István királyt szokta államalapítói érdemekkel ékesíteni, és ez önmagában jogos, de nem kizárólagos érvényű eljárás, hiszen Álmos monarchiája szintén állam volt, mivel ebben egy terület lakossága felett független főhatalom érvényesült, csak éppen másmilyen állam: ezt leghelyesebb a steppe-birodalmak közé sorolni. (Pohl, 2003. 572–573.) Az első magyar állam megalapítása minden külső hatás nélkül, belső és természetes politikai fejlődés révén ment végbe a 9. század közepén, Álmos nagyfejedelem megválasztásával.

Álmos, a pogány államalapítói ténykedésének színtere még az Etelköz – vagy ahogy Anonymus nevezi: Dentümogyer – volt, a Kárpátoktól keletre és a Fekete-tengertől északra elterülő síkvidék. Ennek népe indult aztán birtokba venni a Közép-Duna-medencét. Az sem kellően tudatosított tény, hogy a honfoglalás folyamatát Álmos indította el, holott történeti irodalmunk legkorábbi emlékei egyértelműen a Kárpát-medencébe helyezik az Álmos–Árpád hatalomváltást. Ennek indoklásában viszont különböznek. Anonymus ezt úgy beszéli el, hogy Ungvár alatt Álmos tanácsot tartván átadta fiának a főhatalmat, míg a *Képes Krónika* erről sötét képet fest: eszerint Árpád „apját, Álmost Erdélyben megölték, nem mehetett be ugyanis Pannóniába.” (Szentpétery, SS. Rer. Hung. I. 52, 287.) Tekintettel arra, hogy a steppei uralkodók élethossziglan szokták kézben tartani a főhatalmat, a krónikás változat a hihetőbb. Álmos erőszakos halála régóta okoz fejtörést a kutatók számára. Ipolyi Arnold például Mózes és Romulus halálával vonta párhuzamba Álmos végzetét: Álmos nála engesztelő áldozatként áldozta fel magát, hogy a nemzet szerencsésen foglalhassa el a földet. (Ipolyi, 1854. 524.) Róheim Géza kazár és más analógiák – no meg a pszichoanalízis – alapján következtetett arra, hogy a magyarok eme szent uralkodójukat totemállat fiának tartották, és amikor ereje fogytat gyanították, akkor feláldozták. (Róheim, 1917. 99.)

Álmos élethátráinak – fogantatásának és halálának – körülményei, amint látszik, igen sokféle ágazó gondolatokat gerjesztettek. A születés előzményeivel kapcsolatosan vissza kell utalnom a turul-mondára, ugyanis Róheim nyomán a történeti kutatásban is felötlött a madár nemző-anya mivoltát valló értelmezés. (Györffy, 1948. 40–41.) Jóllehet az állat-őstől való származtatás gyakori motívumként dokumentálható, s emiatt csábít az analógiás érvelésre, ám az álomlátás-motívumnak is vannak analógiái (*Sebestyén*, 1905. 65–68; Szabados, 2012. 422–423.). Perdöntőül magát a forrászöveget kell hívni, hiszen a mítosz maga is szöveg, így a mítoszelemzés első megközelítésben szövegelemzés kell, hogy legyen (Hoppál, 1977. 25; Hoppál, 2014. 8.). Márpedig a forrásokból, vagyis a turul-monda mindkét ismert változatából az derül ki, hogy a „súlyomforma madár” még a mitikus nyelvezet világában sem a nemző-ős szerepét töltötte be, hanem jövendőmondó égi jelenésként tűnik elénk. A monda totemisztikus értelmezése úgy viszont összhangba kerül a szöveggel, ahogy Dümmerth Dezső felvázolta: ennek az a lényege, hogy a nemzetségi totem-ős egy újabb megtestesülése történt Álmos születésekor (Dümmerth, 1971. 421–424.); ami megint az Attila-hagyományba való beilleszthetőségre, egy sokat vitatott hagyományra mutat vissza. Igaz, Álmos életének másik végpontja sem elemezhető minden kétség kizárásával. A kazár analógia, vagyis

Álmos halálát a kazár főfejedeleme rituális feláldozásának szokásához rendelő vélemény meggyökeresedett történetírásunkban (*Kristó*, 1980. 193–194.), bár Hóman Bálint óvott attól, hogy a magyar uralmi rendszerben a kazár minta leképeződését lássuk (*Hóman*, 1908. 879.). Kutatásaim során Hóman aggályait láttam beigazolódni, és a magyar steppe-államiság megszületésében semmilyenfajta kazár hatást nem vélek felfedezni (*Szabados*, 2011. 62–113.), ilyenformán a kagán-áldozás analógiáját is kizárnám. Ugyancsak nem meggyőző számomra azon okfejtés, miszerint a besenyőktől 895-ben elszenvedett csapás annak jele volt, hogy Álmos személyes alkalmassága megszűnt, karizmája véget ért, s azért kellett áldozattá válnia, hogy varázsereje átszámazzék fiára, a honfoglaló Árpádra. (*Dümmerth*, 1971. 429.) Nem meggyőző azért, mert jó eséllyel nem volt magyarok és besenyők között háború a 9. század végén, az idevágó két forrásadról – részint a láncreakció-szerű úz-besenyő-magyar népvándorlás mechanikus mivolta, részint az egyéb hadtörténeti fejlemények miatt – ugyanis úgy láttam, hogy nem állja ki a kritika próbáját. (*Szabados*, 2011. 134–159.) Am ha nem volt vereség, akkor kiesik egy karizmafosztó bűnbakképző tényező. Álmos végzetére nincsen hát történeti magyarázat: erre csak folkloristák illetékesek, bár a kazár analógiához nem lenne célszerű visszatérni.

Megfigyelésemről független Szóke Béla Miklós fent említett revíziója a honfoglalás időrendjéről; mindez erősen elgondolkodtat arról, hogy ha a magyarok beköltözése egy 9. század közepétől induló, hosszas folyamat volt, akkor azt egy 895 körül megvívott háború kimenetele amúgy sem befolyásolhatta volna. Ebből viszont egy negatív eredmény is adódik: nem tudjuk Álmos bevonulását, erdélyi megöletését és így módon Árpád hatalomra kerülését pontos évszámhoz rendelni.

Árpád személyével amúgy is mostohábban bánt a mítoszi emlékezet, mint apjával. Álmos turultól jövendölt születéséhez képest úgyszólván prózai gyalogszerrel jött e világra. Anonymus csupán annyit árul el, hogy amikor „*Álmos fejedelem érett ifjúvá serdült, nőül vette egy kiváló, ugyanazon földről való vezér leányát, akitől Árpád nevű fia született, akit magával vitt Pannóniába...*” (*AKS*, 13. Veszprémy László fordítása.) A *Gesta Hungarorum* ezért bőszéggel kárpótolja Árpád emlékezetét, mert a honfoglalás dicsőséges történeteit hozzá és vezéreihez köti. (*Szentpétery*, SS. Rer. Hung. I. 51–106.) Kár, hogy Anonymus e mondái jórészt a legkíméletesebben szólva is ellenőrizhetetlenek, és a 12–13. századi lovagvilág szellemi lenyomatait viselik magukon. Az egyedüli Árpád-monda, amely a szóhagyományra mutat vissza, hiányzik gesztájából.

A 14. századi *krónikaszerkesztmény* és a Pannónia megvételéről szerzett históriás ének (14. század?) hagyta ránk a fehér ló mondáját. A krónikás változatban néprege-szerű tagolás fedezhető fel, amennyiben hármas követjárás jelöli ki a honszerzés három állomását. Először Kusidot küldték a Duna-tájra kikémlelni a föld és a víz minőségét. Üdvözölte az ott uralkodó Szvatoplukot, aki békés parasztnép követének nézte őt, majd földet, füvet, vizet vett magához, s visszatért övéihez. Árpád és magyarjai látták, hogy a föld termékeny, vize édes, kérték hát Istent, adja nekik örökre ezt az országot. Másodjára Kusid egy aranyos nyereggel és zablával felszerszámozott nagy fehér lovat vitt Szvatopluknak, aki ismét megajándékozta

őt földdel, fűvel és vízzel, s könnyelműen azt mondta, e lóért legyen nekik annyi, amennyi kell. Erre a hírré a hét vezér Erdélyből Pannóniába jött, s harmadszorra egy másik követet küldött Szvatoplukhoz, aki távozásra szólította fel, mondván, hogy a lóért eladta nekik egész országa földjét, fűvét és vizét. Későn eszmélt a fejedelem, mert negyedszerre már a magyarok hadserege jött, ami elől megfutott és menekülése közben a Dunába fulladt. (*Szentpétery*, SS. Rer. Hung. I. 288–289.) A históriás ének szintén a hármaskövetség alapján tagolja a fehér ló mondáját. A fehér ló színre léptekor eltérés található a két szöveg cselekménymenetében. A krónika Kusid második útja és a fehér ló elküldése elé helyezi a magyarok istentiszteletét. Az ének részletesebb előadása magyarázatra is törekszik, valamint előrevetíti a rászédett uralkodó bukását. A harmadik üzenetváltás elbeszélések az előzőhöz képest kisebb eltérés tapasztalható cselekmény szerkezetében: a krónika összefüggően adja elő a küldöttek szavait, míg a históriás ének a követek utazásával megbontja az idézetet. (*RMKT*, I. 3–8.) Ezek és más ismervek alapján az látszik, hogy az *Ének Pannónia megvételeéről* nem a krónikák verses kivonatán, hanem archaikus szóhagyományon alapul. Már Imre Lajos is ráérezett arra, hogy ezt a párbeszédet, balladaszerű históriát eredeti alakjában a nép elméje hozta létre. (*Imre*, 1880. 235.) A krónikákkal összevetve úgy találtam, hogy a históriás ének épebb állapotban őrizte meg a fehér ló mondáját, mint a latin próza, amely a hun örökjogra utalva a gondolatmenetet is tördeli. A vers a krónikával egyfelé tart, de tőle függetlenül halad előre. A két szöveg között mellérendeltségi viszony áll fenn, egyaránt az ősi szóhagyomány közös kútfeje élteti őket. (*Szabados*, 2006. 35–47.)

Anonymusnak mindazonáltal nem minden, Árpádról szóló közlését kell elvetni. Éppen a második magyar nagyfejedelem végidejéről nyilatkozik hitelesen, vagy legalább is hihetően.

„Árpád fejedelem ezután az Úr megtestesülésének 907. esztendejében elköltözött e világról. Tisztességgel temették el egy patak forrása felett, ahonnan az kőmederben folyik Attila király városába. A magyarok megtérése után azon a helyen egy Fehérnek nevezett templomot emeltek a szent Szűz, Mária tiszteletére.” (*AKS*, 45. Veszprémy László fordítása.)

Állítása attól függetlenül veendő komolyan, hogy Árpád haláláról egyedül az ő művében lehet olvasni. Noha a *Gesta Hungarorum* valóban csekély forrásértéke miatt erre az évszámra is a gyanú árnyéka vetül, de a jezsuita történettudós Katona István már 1778-ban joggal figyelmeztetett arra, hogy itt nincs alapja a kritikának. (*Katona*, 1778. 267–268.) A 907. esztendő egy más jeles esemény miatt érdemel különös figyelmet.

907. július 4–5. között zajlott le a pozsonyi csata, korai hadtörténelmünk legnagyobb jelentőségű győzelme. A Magyar Nagyfejedelemség harcosai ekkor – a szokásostól eltérően nem támadó, hanem – védekező szerepben küzdöttek a Keleti Frank Birodalom hadseregével. Érdekes módon a pozsonyi diadalnak hosszú évszázadokon keresztül semmi nyoma a hazai historiográfiában. A középkori

kútfők közül kizárólag német évkönyvek tudósítanak övéik legyőzetéséről. Az 1921-ben felfedezett *Salzburgi Évkönyvek* alapján szokás ma megállapítani a csata kezdőnapját. „Nagyon szerencsétlen harc folyt Brezalauspurchnál július Nonae-je 4. napján [4-én.]” Ugyanerről bővebben szolt a *Sváb Évkönyvek írója*. „A bajorok kilátástalan háborúja a magyarokkal, Liutpold herceget megölték, övéinek féktelen kevélységét letörték, és a keresztények alig néhányan menekültek meg, a püspökök és grófok többségét meggyilkolták. A bajorok teljes hadseregét megsemmisítették a magyarok.” (*HKÍF*, 202, 210. Tóth Sándor László és Lele József fordításai.) Az összecsapásról színes képet fest egy XVI. század elején alkotó bajor humanista, Aventinus (Johannes Turmair).

„Germánia és a bajorok királya, Lajos az egész Bajorországra kiterjedt újoncozás után a bajorok új városába, Ennsvárba megy... hadat üzennek a magyaroknak, a Duna mindkét partján megindulnak a bajor előkelők harcra kész és támadó sereggel. Lajos Burchard passau-i püspökkel, Aribo prefektussal Ennsburgban marad vissza. A hadvezérek a csapatokat három részre tagolják. Luitpold, az osztrák határ parancsnoka az északi parton, Theotmar salzburgi érsek pedig a délin halad... a Dunán pedig hajókon a király rokona, a semnonok vezére Sighard és a bajor urak, Rathold, Hatto, Meginward és Isangrim vezetik a csapatokat. De a magyarok sem maradnak tétlenek és gondatlanok, komolyan felkészülve tűnnek fel, mindent, ami hasznukra lehet, fegyvereket, katonákat, lovakat jó előre készenléthe helyeztek... Mintha csak ürge lovaikkal akarnák áttörni a harcvo-nalat, nagy erővel támadnak, hatalmas nyílfelhőt bocsátanak ki. A bajorokat a szaruíjaikból kilőtt nyílvesszőkkel borítják el, majd ismét hátrálnak. Gyorsabbak nehéz fegyverzettel felszerelt seregünknel, amikor még azt hisszük, hogy távol vannak, már ott is teremnek, s amilyen gyorsan jönnek, ugyanolyan gyorsan el is tűnnek. Amikor már azt hiszed, hogy győztél, a legnagyobb veszélyben találsz magad... elsőpró rohammal ott teremnek, ugyanolyan hirtelen eltűnnek, először menekülést színlelnek, majd lovaikat megfordítva támadnak, nyilaznak, és dárdát vetnek, jobbról, balról, szemből vagy éppen hátulról körbe száguldoznak, kifárasztják a mieinket, majd minden oldalról ránk rontanak, a megfáradt bajorokat letámadják, fölébük kerekednek, eltiporják és legyilkolják őket... a magyarok éjjel a Dunán titkon átúsztatnak, Lajos legátusát Luitpoldot... egész csapatával együtt a táborban megölik. A rákövetkező napon azokkal végeznek, akik a hajókon tartózkodtak. Három napon át folyamatosan folyik a harc az égiek haragvásának közepette: a bajor nemesség legnagyobb része elpusztul, a köznépet számolás nélkül vágják le.” (*Torma és Veszprém*, 2008. 214–215. Veszprém László fordítása.)

E csataleírásnak sokáig nem tulajdonított hitelt a kutatás, míg Veszprém László filológiai és hadelméleti szinten be nem bizonyította az Aventinus-i szöveg

hitelességét, s ki nem mutatta, hogy ez a késő középkori munka a benne megőrzött – ismert és mára már ismeretlen eredetű – egykorú értesülések révén értékes kútfő 907 hadi eseményeire vonatkozólag (*Veszprémy*, 2008. 20–42.). Mindezek fényében nem meglepő, hogy 907-es pozsonyi győzelem csak 2008-ra érett önálló könyv tárgyává. Az 1100. évforduló serkentőleg hatott a kutatásra, és a végeredmény egy színvonalas tanulmánykötetben testesült meg. Ebben Torma Béla Gyula hadszíntérelmezése és hadműveleti modellezése mellett Négyesi Lajos hadművészeti, Révész László régészeti, valamint Veszprémy László historiográfiai dolgozata kapott helyet, Szenthe Gergely és Veszprémy László magyar nyelvű forrásközlésével, végül egy bibliográfiai tájékoztatóval. (*Torma és Veszprémy*, 2008.) E könyv sokat segíthet abban, hogy a mai magyarok egészségesebb és realisabb történelmi tudattal tekintsenek a régmúltra, és a 10. századot sem a vereségekre koncentrááló önmarcangoló szemléletmód alapján ítélik meg, amint azt joggal bírálta Révész László. (*Révész*, 1999. 177–178.)

A pozsonyi csata reneszánsza azonban vadhajtásokat is hozott, és ezek éppen Árpád személye köré fonódtak. Mivel a diadal és Árpád halála egyaránt a 907-hez kötődik, felmerült e két esemény ok-okozati összefüggése. A világhálón különösen a 2007-es jubileumi évtől kezdve szaporodtak meg azok a bejegyzések, amelyek tudni vélik, hogy Árpád nagyfejedelem idősebb fiaival együtt elesett a csatában. Az egyik honlap jóvoltából kiderül, honnan indult útjára ez a hír.² Forrása a dilettáns őstörténészkedéséről elhíresült Badinyi Jós Ferenc. Az *Árpád az áldozat* című cikk – a címválasztást mintha Dümmerth Dezső kiváló könyve, az *Álmos, az áldozat* ihlette volna – azt állítja, hogy Árpád két fiával együtt áldozta életét a csatatéren. (*Badinyi Jós*, 1991. 36.) A magyar uralkodóház veszteséglistája egy másik honlapon tovább bővült. Egy megemlékezés szerint Árpád három fia: Tarhos, Üllő és Jutas elesett a küzdelemben, de maga a fejedelem is olyan súlyos sebeket kapott, hogy azokba rövidesen 907. július 9-én belehalt.³ A diadal értékét más módon is szándékoztak növelni egyesek, méghozzá azzal a híreszteléssel, hogy a csata hivatalos tananyaggá vált az Egyesült Államok katonai akadémiáján, a West Pointon. Ezt az újabb városi legendát éppen a pozsonyi csata hadtörténész-medievista szakértője, Veszprémy László cáfolta meg; szintén az interneten.⁴ Látni való, hogy a fenti vadhajtások semmilyenfajta forrásalappal nem rendelkeznek. Még ha e „hírek” fogyasztói túlnyomó részben jóhiszemű emberek, városi legendáik a jó szándékkal ellentétes eredményre vezetnek. Mindenekelőtt hangsúlyozandó, hogy Árpád, sőt fiai halálát egyetlen kútfő sem kapcsolja össze a csatával. Persze a régi írók hallgatása miatt sok minden a múlt kódéba vész, ám ez nem ok arra, hogy életidegen feltételezésekkel pótoljuk ismereteink kényszerű hiányát. A szakrális tiszteletnek örvendő magyar nagyfejedelemi család felnőtt tagjainak életét egyetlen csatában kockára tenni: nos, ha valami, hát ez idegen

2 <http://www.arvizihajos.hu/apozsonyicsata.html> Letöltés: 2015. szeptember 4.

3 http://bekesiujtag.hu/online/index.php?option=com_content&view=article&id=1446:vesztmagoron-emlekezett-a-multunk-a-joevntert-szoevetseg&catid=38:kultura&Itemid=72 Letöltés: 2015. szeptember 4.

4 http://www.tenyleg.com/index.php?action=recordView&type=places&category_id=3534&id=329365 Letöltés: 2015. szeptember 4.

volt a kor steppei műveltségű magyarjaitól. Kifejezetten sérti ezért a pozsonyi csata emlékét az, aki a 19. századból visszamaradt liberális-nacionalista eszmei sallangokkal fedi el a 10. század elejének hőstetteit, ahelyett, hogy a honfoglalás korát a maga szellemi-időbeli környezetében próbálná meg értelmezni. Igaz, ez a korszak nem adja könnyen magát, hiszen nem tudjuk nevesíteni a győztes magyar hadvezér(ek)e)t, ám attól még a csata sorsdöntő jelentősége vitathatatlan: a pozsonyi diadal szentesítette a Kárpát-medencei magyar honfoglalást. Szerencsére a történelmi ismeretterjesztésben mértéktartó hang is szól 907 két fontos eseményéről. Bánó Attila, a konzervatív gondolkodású grafikus-író szemmel láthatóan lelkiismeretesen tanulmányozta a pozsonyi csata forrásait és szakirodalmát, és ezek alapján véli bizonytalannak, hogy élt-e még Árpád a támadás idején, avagy a nagyfejedelem halálhíre bátorította fel a Keleti Frank Királyságot (Bánó, 2011. 23.) Ennél többet senki sem tudhat, hiszen ha Árpád nagyfejedelem 907-re keltezett végidejét hitelesnek is fogadjuk el, közelebbi információk végképp nincsen; ehhez képest az összecsapás napjai gyakorlatilag a 907. esztendő felezőpontján helyezkednek el.

Jelen írásomban az alábbi mítosz-osztályozást kívántam kifejteni. Az Attila-óstól való származás az első magyar uralkodóház saját eredethagyománya; a turulmonda ezzel nem áll ellentétben. A vérszerződés-monda hitelességét ókorból is adatolt steppei analógia támogatja. Álmos erdélyi erőszakos halálának szakrális háttere lehetséges, de a kazár kagányilkosság analógiája tarthatatlan. Árpád esetében a fehér ló-monda erejét jelzi, hogy nemcsak krónika, de tőle független történelmi ének is őrzí; ez komoly érvnek tűnik hitelessége mellett. Anonymus honfoglalás-mondái annál kevésbé igazolhatóak, de a *Gesta Hungarorum* Árpádra vonatkozó mondanivalójának lényege helytálló: ilyen a 907-es halálozási dátum, de ennél is fontosabb annak helyes érzékeltetése, hogy a honfoglalás sikerének betetőzése Árpád országlására esik. Teljesen más kérdés, hogy Árpádnak a 907-es pozsonyi csatában való eleste pedig középkori forrásalapok híján való „városi legenda”.

Ezzel a bekezdéssel le is zárhattam volna jelen írásomat. Ám a hagyomány ismerete nem a kutatók kiváltsága, hanem minden ember joga birtokba venni saját szellemi örökségét. Az teljesen normális jelenség, hogy egy nép régmúltjának jeles eseményei és jeles alakjai identitásképző erővel rendelkeznek, és ez alól a kutatók sem vonhatják ki magukat, hiszen „etnikai csoportok és nemzetek mindenütt léteznek, az antropológusok saját társadalmában éppúgy, mint bárhol máshol.” (Eriksen, 2006. 328.) Gyorsan tegyük hozzá: a szociális antropológus Thomas Hylland Eriksen e megállapítása a folkloristákra és a történészekre sem kevésbé érvényes.

Mítosz és történelem összefonódását és identitásforrás-jellegét érzékletesen jeleníti meg Anna-Leena Siikala mitológiai kutató. (Alább Hoppál Mihály tolmácsolásában idézem.) „Mind a mítosz, mind a történetírás olyan szimbolikus formák, amelyek összekötik a múltat és a jelent... Azáltal, hogy kodifikálják a világkép szerkezetét, a mítoszok a múlt mentális modelljei, s mint ilyenek, a kultúra hosszú távú emlékezetének tekinthetők.” (Hoppál, 2015. 49.) Mítosztalanítsunk tehát? Ezt a kívánalmat a tárgyilagos műltszemléletre való törekvés jegyében szokták időről

időre felvetni, ami persze jogos, de a fogalmak nem kellően pontos használata nemkívánt eredményre vezet. Dümmerth Dezső éppen az *Álmos fejedelem mítosza és valósága* című tanulmánya elején figyelmeztetett arra, hogy a mítosztalanítást jelenünkben kell elvégezni. Szerencsére az ezt megelőző gondolatai egyértelművé tették, mit is értett ezen, sőt, a kutatómódszertan egy olyan buktatójára hívta fel a figyelmet, amit szükséges lenne minél szélesebb körben tudatosítani. Eszerint a kritizmus túlzóan racionalista egyoldalúsága „azzal a sajnálatos tényre jár együtt, hogy – miután minden meglevő adatban kételkedik, s mindent lebont – a romok helyére új konstrukciót telepít, mellyel kapcsolatban viszont már nem alkalmaz kritikát.” (Dümmerth, 1971. 404.) Továbbgondolva a kutatói önreflexió eme jogos igényét, mindenekelőtt a megismerés határait és a különféle tudományágak illetékességi körét ajánlatos felmérni. Mert hiába, hogy a mítosz elsősorban elbeszélést, történetet jelent (Neumeister, 1997. 19.), ha sokszor olyan nyelven szól hozzánk, amit ma már nem értünk. Az Álmoshoz kötődő mítoszok közül ilyen a turul-monda és a végzetszerű erdélyi megöletés hagyománya; de az Árpádhoz kapcsolódó fehér ló-mondát úgyszintén hiábavaló lenne a reális történelem nyelvezetére fordítani, merthogy lehetetlen. Ám attól még mindezek a hagyomány forráskritikailag igazolt, hiteles részei. Ne mítosztalanítsunk ezért, hanem álmítosztalanítsunk! Vagyis a „városi legendák” álmítoszai által keltett hamis identitás-elemeket kellene mielőbb eltávolítani a közgondolkodásból. Mert nem a pozsonyi csatát minősíti az, hogy minél több halálos áldozatot látunk bele, vagy egy olyan nagyhatalom katonai tananyagának állítjuk be, amelynek nincs is középkori történelme. A jelenkori múlttudat állapotát az minősíti igazán, hogy a 907-es pozsonyi csata – az Álmosról és Árpádról szóló mítoszokkal és történetekkel együtt – méltó helyén szerepel-e a magyar közoktatásban és közművelődésben.

Felhasznált irodalom

- AKS: *Anonymus: A magyarok cselekedetei – Kézai Simon: A magyarok cselekedetei.* Anonymus művét Veszprémy László, Kézai Simon művét Bollók János fordította. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.
- Badiny Jós Ferenc (1991): Árpád az áldozat. *Ősi Gyökér* 19/2, 33–36.
- Bánó Attila (2011): *55 meghökkentő eset a magyar történelemből.* Athenaeum, Budapest.
- DAI: *Bíborbanszületett Konstantín: A birodalom kormányzása.* A görög szöveget fordította Moravcsik Gyula. Olajos Terézia bevezető tanulmányával. Budapest, 2003. (reprint)
- Demény István Pál (2002): Emese álma. In: Demény István Pál: *Hősi epika.* Európai Folklór Intézet, Budapest, 41–63.
- Domanovszky Sándor (1906): *Kézai Simon mester krónikája.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Dümmerth Dezső (1971): Álmos fejedelem mítosza és valósága. In: *Filológiai Közlemény* 17, 415–419.
- Dümmerth Dezső (1986): *Álmos, az áldozat.* Panoráma, Budapest.
- Eriksen, Thomas Hylland (2006): *Kis helyek – nagy témák. Bevezetés a szociálanropológiába.* Gondolat Kiadó, Budapest.
- Györffy György (1948): *Kronikáink és a magyar őstörténet.* Néptudományi Intézet, Budapest.
- Hérodotosz: *A görög–perzsa háború.* Fordította, az utószót írta és a jegyzeteket összeállította Muraközy Gyula. Európa Kiadó, Budapest, 1989.
- HKÍF: Kristó Gyula (szerk.): *A honfoglalás korának írott forrásai.* Szegedi Középkorász Műhely, Szeged, 1995.
- Hóman Bálint (1908): *Őstörténetünk keleti forrásai.* *Századok* 42, 865–883.
- Hóman Bálint (1925a): *A Szent László-kori Gesta Ungarorum és XII–XIII. századi lezármazói.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest.
- Hóman Bálint (1925b): *A magyar hún-hagyomány és hún-monda.* A „Studium” kiadása, Budapest.
- Hoppál Mihály (1977): A mítosz poétikája és logikája. In: Józsa Péter (szerk.): *Jel és jelentés a társadalmi kommunikációban.* MTA Szemiotikai Munkabizottság, Népművelési Intézet Kutatási Osztály, Budapest, 24–49.
- Hoppál Mihály (2014): *Mítosz és emlékezet.* Magyar Vallástudományi Társaság – L’Harmattan Kiadó, Budapest.
- Hoppál Mihály (2015): Kell-e nekünk magyar mitológia? *Magyar Napló* 27/8, 46–50.
- ifj. Horváth János (1954): *Árpád-kori latinnyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Imre Lajos (1880). A Pannónia megvételeéről szóló ének. *Figyelő* IX. kötet, 214–235.
- Ipolyi Arnold (1854): *Magyar mythologia.* Heckenast Gusztáv, Pest.

- Katona István (1778): *Historia Critica Primorum Hungariae Ducum. Ex fide domesticorum et externorum scriptorum concinnata*, Sumtibus Ioannis Michaelis Weingand, et Ioannis Georgii Koepf Bibliopol. Pestini.
- Kristó Gyula (1980): *Levedi törzsszövetségétől Szent István államáig*. Magvető Kiadó, Budapest.
- Neumeister, Christoff (1997): Lukrezens Umgang mit dem Mythos. In: Horn, Hans-Jürgen – Walter, Hermann (hrsg.): *Die Allegorese des antiken Mythos*. Harrasowitz Verlag, Wiesbaden. 19–36.
- Pohl, Walter (2003): A non-Roman empire in Central Europe. In: Goetz, Hans-Werner – Jarnut, Jörg – Pohl, Walter (eds.): *Regna and Gentes. The Relationship between Late Antique and Early Medieval Peoples and Kingdoms in the Transformation of the Roman World*. Brill, Leiden–Boston, 571–595.
- Révész László (1999): *Emlékezetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. Timp Kiadó, Budapest.
- RMKT. I.: *Régi Magyar Költők Tára. I. Középkori magyar költői maradványok*. Közzéteszi Szilády Áron. A M. T. Akadémia könyvkiadó hivatala, Budapest, 1877.
- Róheim Géza (1917): A kazár nagyfejedelem és a turulmonda. *Ethnographia* 28, 58–99.
- Sebestyén Gyula (1905): *A magyar honfoglalás mondái. II. kötet*. A Kisfaludy-társaság kiadása, Budapest.
- Szabados György (2006): *A magyar történelem kezdeteiről. Az előidő-szemlélet hangsúlyváltásai a XV–XVIII. században*. Balassi Kiadó, Budapest.
- Szabados György (2010): Ünödbeli asszony. A turulmonda újraértelmezésének két ellenpróbája. In: Csörsz Rumen István (szerk.): *Ghesaurus. Tanulmányok Szentmátoni Szabó Géza hatvanadik születésnapjára*. rec.iti, Budapest, 23–34.
- Szabados György (2011): *Magyar államalapítások a IX–XI. században. Előtanulmány a korai magyar állam történelmének fordulópontjairól*. Szegedi Középkorász Műhely, Szeged.
- Szabados György (2012): Attila-ös, a sólyomforma madár és a fehér elefánt. In: Czövek Judit – Dyekiss Virág – Szilágyi Zsolt (szerk.): *Világügyelő. Tanulmányok Hoppál Mihály 70. születésnapjára*. Magyar Vallástudományi Társaság – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 416–425.
- Szabados György (2014): Identitásformák és hagyományok In: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 289–305.
- Szentpétery, SS. Rer. Hung: Szentpétery, Emericus (ed.): *Scriptores Rerum Hungaricarum I–II*. Academia Liter. Hungarica atque Societate Histor. Hungarica, Budapestini, 1937–1938.
- Szöke Béla Miklós (2014): A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: Sudár Balázs – Szentpéteri József – Petkes Zsolt – Lezsák Gabriella – Zsidai Zsuzsanna (szerk.): *Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Budapest, 31–42.

Torma Béla Gyula és Veszprémy László (2008): *Egy elfeledett diadal. A 907. évi pozsonyi csata*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest.

Veszprémy László (2008): *Lovagvilág Magyarországon. Lovagok, keresztések, hadmérnökök a középkori Magyarországon. Válogatott tanulmányok*. Argumentum Kiadó, Budapest.